

Zdroje obrázkov: Pixabay, fotokoláže: EČ

KULTÚRA V DOBE PRECHODU, HĽADANIE NOVÉHO SMERU

LUKÁŠ PERNÝ

KVETKA MARÁKOVÁ

Korene

Korene rástli nahor
k oblakom
pokryté hriechmi
špinou
prachom
predierali sa z hlíny
na svetlo
to čo si o nich nevedel
chceš, aby si nikdy
nepoznal

Piesok

Smejem sa
keď mi do tváre
naráža piesok
strháva ma k tomu
aby iní dostali
priestor
usmievam sa
s pieskom v očiach.

Napísať nadčasové úvodné slovo do umeleckého časopisu v roku 2022 rozhodne nie je ľahké. Dlho som váhal nad tým, na čo konkrétne sa zamerať a napokon som sa rozhodol pre predstavenie myšlienok jednej z najzásadnejších kníh, ktoré som čítal – knihy *Doba prechodu* (Filosofia, 2021) od českého filozofa Michaela Hausera – ide o snád' jediné dielo, ktoré mi aspoň čiastočne dalo odpovede na pomenovanie protichodných, chaotických a často absurdných javov, ktoré sa dejú v celej spoločnosti. V každom prípade literatúra je súčasťou kultúry a kultúra je súborom zvykov, vzťahov, inštitúcií, umenia atď., no predovšetkým výsledok tvorivej ľudskej činnosti. Reflektovať prejavy kultúry je samozrejme súčasťou poslania kulturológov, ale aj filozofov. Vývoj kultúry je v neustálom procese a postmoderna je jednou z etáp jej vývoja, ktorý rozhodne nie je ukončený. Hauser s nadväznosťou na filozofov Gramscioho a Badioua deklaruje, že žijeme v dobe interregna, kedy kríza spočíva v tom, že jeden model spoločnosti prestáva fungovať, ale nový ešte nemôže vzniknúť. Hauser v jednej z diskusií pripomína, že dnes netušíme, kam sa bude spoločnosť uberať a dodáva Žižekovu myšlienku, že budúcnosť je radikálne otvorená. Z toho vzniká celý rad morbidných, absurdných, protichodných a nepochopiteľných javov, ktoré túto dobu sprevádzajú.

Úlohou Orla tatranského v 21. storočí by mala byť – aj keď je to vzhľadom na obmedzený priestor ťažké – nielen analýza historického vývoja slovenskej literatúry a pripomínanie si osobností, ale aj reflexia súčasných javov v kultúre. Súčasní kultúrni teoretici konštatujú, že postmoderna spojená s radikálnou pluralitou, dekonštrukciou, je už na konci a dostávame sa do novej etapy. Vzniká hybridizácia kultúry, postmoderna postojne prežívajú a popri nech vzniká radikálny tradicionalizmus, ako aj prvky radikálnej emancipácie. Vznikajú novotvary spojené s novými fenoménmi, ktoré sú odpoveďou na postmodernu ako hypermoderna, offmoderna, altermoderna, metamoderna, remoderna, premoderna a pod. Hauser pripomína na jednej strane prvky, ktoré hlásajú návrat k moderne, ale aj prvky s úplným popretím moderny či prvky, ktoré postmodernu do seba zapracovávajú. Tieto prejavy sú iba dôkazom rozmanitosti nových smerov, neistoty budúceho vývoja a hlavne absenciou jednoty. Z umeleckých smerov sa Hauser bližšie

venuje najmä tzv. stuckizmu (malba ako proces, ako duchovné sebapoznanie; inšpirácia pôvodnými modernistami; obnova umeleckého zmyslu pre celok) a sám seba zaraďuje k radikálnym realistom (odmietnutie postmodernistickej kontextuality; proti umeniu autenticity individuálnej skúsenosti; autonómnosť umeleckej formy; dielo sa znova stáva zmyslom).

Nové politické hnutia sú takmer nedefinovateľné, teda sú, aj nie sú pravicové, ľavicové, konzervatívne, demokratické, metapopulisticke, ultratraditionalistické (radikálna ortodoxia) či ultraosvietenské, národné aj kozmopolitné atď. Poskytujú celý rad mutácií postmoderných vzorcov. Hauser však optimisticky konštatuje, že vzniká tendencia k novému zjednoteniu a postmoderna vo svojej druhej, úpadkovej etape je spojená s historickým vyčerpaním ideológie neoliberalizmu. Neoliberalizmus a postmodernizmus sa v tejto etape transformujú do nových podôb, ktoré sú hybridné a chaotické. Filozof Václav Bělohradský hovorí, že jadrom postmodernizmu je koniec veľkého rozprávania, koniec autora, koniec subjektivity, koniec dejín a dodáva, že žijeme v troskách modernej doby, ktorá má zvláštnu estetiku, v troskách jednoty a čo skončilo, nemizne – postmodernizmus oslobodzuje slovo koniec od slova prekorenia. To čo skončilo – pokračuje Bělohradský s nadväznosťou na Derridu – v postmoderne s nami naďalej žije, v akejsi zvláštnej forme prízraku. Dočkáme sa vzniku nového jednotiacoho prvku v umení, kultúre, filozofii, ktorý bude niečím novým? Hauser nachádza v rovine umeleckej v radikálnom realizme, ktorý je podľa neho naplnením umenia v jeho pravdivosti, zrozumiteľnosti, vznešenosti, aby zasiahlo tak vzdeleného, ako aj nevzdelaného človeka. Od čias pandémie sa procesy rozkladu spoločensko-ekonomického systému urýchlili a zvýraznili sa jeho protirečenia (napr. spor medzi ideou minimálneho štátu a následnej silnej štátnej kontroly v rámci opatrení). Posilnila sa skepsa voči inštitucionálnym prvkom neoliberalizmu? Akú úlohu bude mať v dobe interregna národ a ako úlohu budú mať myšlienky medzinárodnej integrácie národov na ceste k sociálnej spravodlivosti? Ako bude reagovať svet kultúry a umenia na túto situáciu? To všetko je jednou z hlavných úloh spoločenských vedcov, reflektovať javy, ktoré prináša doba interregna.

Foto: archív autorky

BAVÍ MA VŠETKO V PRODSTRIEDKU MEDZI STRIKTNE ŽENSKÝM A STRIKTNE MUŽSKÝM

Rozhovor s autorkou Nicol Hochholczerovou

DANIELA LYSÁ

Slovesné umenie

Daniela Lysá: Ako si sa zasnúbila s literatúrou?

Nicol Hochholczerová: Aj keď nosím na prstenníku na ľavej ruke prsteň, čiže tam, kde sa nosí zásnubný, nie som zasnúbená s literatúrou, ba dokonca ani s literátom, ktorý mi ten prsteň daroval. Zasnúbenie by pre mňa znamenalo pohodlie, v ktorom sa už nie je potrebné snažiť – a v tomto zmysle sa s literatúrou (ani s literátom) nechcem zasnúbiť, práve tá snaha zlepšovať a vyvíjať sa je to, čo ma baví. Ale ak si sa chcela poeticky spýtať na to, kedy som začala písať, tak odpoviem, že už v druhom ročníku, čiže okamžite ako som sa naučila skladať písmená do slov. Moje prvé dielo bol komiks o troch vajčákoch, ktoré išli na zmrzlinu.

Čo pre teba predstavuje akt písania? Ako k tebe prichádza inšpirácia a kedy rada tvoríš?

Tvorím, keď sa nudím. Tým nemyslím, že by bolo písanie až tou poslednou činnosťou, ktorú mi napadne robiť, práve naopak – keď ma nezabávajú pracovné, školské či rodinné povinnosti, hoci len na sekundu, vtedy prichádza „nuda“, a vtedy prichádza aj písanie, alebo skôr snívanie o písaní. To je taká prvá fáza, kedy si všetko premyslím, najprv sú to len vety, ktoré sa mi zdajú silné alebo zaujímavé, tie sa postupne poskladajú do akéhosi celku, ktorý sa už „len“ spíše a donekonečna opravuje, až kým si textom nie som natoľko istá, že sa nehanbím niekomu ho ukázať.

Nicol Hochholczerová (1999) sa narodila v Rimavskej Sobote, študuje v ateliéri grafiky na Akadémii umení v Banskej Bystrici, občas sa vyskytuje v Nových Zámkoch. Je viacnásobnou finalistkou Medziriadkov a Poviedky, ale získala ocenenie aj v súťaži Najkrajšie knihy Slovenska za grafickú autorskú knihu Kde. V roku 2021 jej vyšiel debut Táto izba sa nedá zjesť vo vydavateľstve KK Bagala.

Čo najbláznivejšie si kedy napísala? Aké tri slová najviac charakterizujú tvoju tvorbu?

Tri slová sa vybrať nedajú, ale napadajú mi dve vety. Prvú mi povedal porotca na Literárnom Kežmarku, keď som mala 9 rokov, a druhú vynikajúci básnik a môj blízky kamarát Laci Lipcsei, keď si prečítal môj pripravenovaný debut. Zneli asi takto: „Raz som čítal knihu, ktorá sa začínala vetou *Ráno som si odrezala ruku*, a presne tak na mňa tvoj text pôsobí.“ a „Bolo to také intímne, ako keby som s tebou mal sex.“ Na základe toho nech si čitateľky a čitateľa predstavia, nakoľko bláznivé je moje písanie.

Okrem literárnej oblasti inklinuješ aj ku grafike. Ktorá z týchto dvoch oblastí je pre teba väčšou vášňou?

Nemyslím si, že to funguje takýmto spôsobom. To, o čom neviem písať, vyjadrujem výtvarne, a naopak – čo nedokážem „nakresliť“, patrí do literatúry, ale ani to sa nedá striktne rozdeliť, autorkou som stále ja a cez obe médiá presakujú moje názory. Z oboch bude diviacky či čitateľke jasné napríklad, že som feministka, ale zakaždým to bude vyjadrené iným spôsobom, skrátka – to, čo chcem povedať, je rovnaké, len jazyk sa mení. A tá zmena je podvedomá, prirvnala by som to k tomu, ako s niektorými ľuďmi podvedome hovorím v slovenčine, pri iných zas podvedome prechádzam na maďarčinu.

Tvoje meno je známe z mnohých literárnych súťaží. Ktoré v tebe najviac zarezonovali?

Raz som sa ešte na základnej škole akýmsi nedopatrením umiestnila v súťaži Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko – pritom ešte v škôlke som po slovensky ani nevedela. Ešte bizarnejšie bolo, že sa vyhodnotenie súťaže s týmto názvom konalo v Nových Zámkoch, kde teraz navyše tak trochu bývam.

Tá súťaž nebola ničím výnimočná, vlastne si z nej skoro nič nepamätám, ale takto spätne sa mi páči, aké to bolo vlastne bizarné – maďarské dievčatko na literárnej súťaži Matice, navyše vo viac-menej maďarskom mestečku.

Zúčastnila si sa aj letnej školy literatúry v rámci súťaže Medziriadky. Ako tento literárny počin hodnotíš a ako ťa obohatilo stretnutie s ostatnými mladými autormi?

Okrem toho, že ma Medziriadky obohatili intelektuálne, znamenajú pre mňa aj domov v tom zmysle, že ide o nesmierne progresívne a tolerantné prostredie, až akúsi oázu toho, čo ja považujem za normálne, a to navyše v strede krajiny, plnej predsudkov a nenávisťi voči akejkoľvek forme nonkonformity.

S ktorým spisovateľom najradšej flirtuješ? Kedy, kde a čo najradšej čítaš?

S Ivanou Gibovou, v čítacom kresle, ktoré mi kúpil Balla. V poslednom čase čítam totiž prevažne knihy ženských autoriek – mužské písanie znesiem len v prípade, že autor nie je „správny chlap“, alebo je z jeho tvorby jasné, že týmto typom mužov opovrhuje. Dokonca mám teóriu, že písať vedia iba muži, ktorí v sebe majú čosi ženské, napríklad výborný rumunský spisovateľ Mircea Cartarescu dokonca píše o tom, ako ho matka v detstve vychovávala ako dievča, obliekala ho ako dievča a pletla mu vrkoče. To ma baví, všetko, čo je v prostriedku medzi striktne ženským a striktne mužským – a nielen v literatúre, ale v umení a živote celkovo.

Čo nám prezradíš o svojom knižnom debute Táto izba sa nedá zjesť?

Že som naň nesmierne hrdá, až tak, ako by snád debutantka na debut hrdá byť nemala, lebo jej to potom kritici a čitatelia pekne zrátajú. Nie som hrdá na skúsenosť so zneužívaním, ktorá je jeho hlavnou témou, ale som hrdá na to, že som dokázala niečo, čo ma dlho negatívne ovplyvňovalo, využiť v môj prospech. Irituje ma, keď niekto zneužívaným dievčatám neverí, lebo nie sú dokonalé obeť – nie sú vystrašené, traumatizované, zničene. To všetko som chvíľu bola, lenže potom som napísala tento debut a zrazu cítim, že mám moc nad príbehom, v ktorom som bola dlho ja tá bezmocná. Takže môj debut je v konečnom dôsledku pomstou mužom, ktorí urobili niečo hrozné, ale zároveň azda pomocou dievčatám, ktoré nič zlé neurobili.

Výtvarné umenie

Plným právom ho radíme do kategórie zakladateľských osobností nášho moderného umenia a kultúry. Nepochybne bol tvorcom európskeho rangu, venoval sa maľbe, grafike, kresbe, knižnej grafike a ilustrácii.

MIKULÁŠ GALANDA

Slovenské výtvarné umenie fundamentálne obohatil nielen o moderný výraz a poetickú skratku, ale celkovo tiež o nový pohľad na mesto, oslavu ženskej krásy, materstvo i zbojnícku látku.

Mikuláš Galanda prišiel na tento svet 4. mája 1895 v Malej Vieske (dnes Turčianske Teplice). Maturoval na gymnáziu v Lučenci (1914), maliarstvo študoval na Akadémii výtvarných umení v Budapešti (1914 – 1916) a Prahe (1923 – 1927), grafiku na Umelecko-priemyselnej škole v Prahe (1922 – 1923). Od roku 1929 žil v Bratislave, kde vyučoval kreslenie – najskôr na meštianskych školách, potom na chýrnej Škole umeleckých remesiel.

Matka (olej, 1933; v zbierkach Slovenskej národnej galérie)

Výtvarníka s porcelánovou pleťou a hustým čiernym obočím, zvýrazňujúcim prenikavé

Zbojníci (olej, okolo 1932; v zbierkach SNG)

teristické znaky jeho tvorby sa ešte viac prehlbili a vyhranili v tridsiatych rokoch. Ak sprvu Galandovi hrozilo, že svet bude vnímať len optikou trpkkej príchute svojho nešťastného osudu, nestalo sa tak.

Kľúčovým impulzom pre ďalšie umelecké smerovanie bol trojmesačný študijný pobyt v Paríži (1930). Po návrate z Francúzska dominujú v Galandovej tvorbe konštruktívne optimistické tóny, ktoré postupne vytlačujú expresívny pesimizmus jeho začiatkov. Vedno s blízkym priateľom a kolegom Ľudovítom Fullom vydávajú niekoľko čísel *Súkromných listov Fullu a Galandu* – vôbec prvý písaný manifest moderného slovenského výtvarného umenia. Deklarovali v ňom svoje avantgardné názory na kumšt, jeho spoločenskú funkciu a význam. Táto dvojica posunula úroveň domáceho umeleckého myslenia a tvorby „na stupeň schopný i najnáročnejšej medzinárodnej konfrontácie“.

V priebehu tridsiatych rokov sa popri účinkovaní na pedagogicky aj umelecky moderne orientovanej Škole umeleckých remesiel, kde vyučovala i jeho spriaznená duša Ľudovít Fulla, intenzívne venoval tvorbe. Zásadne prehodnocuje svoje výrazové prostriedky a možnosti, dovtedy budované hlavne na klasicizujúcej kresbovej línii a až sochársky cítenom plastickom tvare. K tomuto prehodnocovaniu dospel pod náporom experimentálnych výskumov v oblasti formy aj kompozície, vyvolaných tak osobnou potrebou, ako i silným tlakom vonkajších impulzov (najmä vývojom európskej maľby).

Zmienku si rozhodne zaslúži tiež umelcov manželka Mária, rodená Boudová, ktorú spoznal v Prahe. Sobáš s milovanou ženou i múzou (1932) mal evidentný vplyv aj na Galandovu tvorbu, čo ilustrujú napríklad obrazy zaľúbených ľudí maľované jasnejšími farbami. Medzi najkrajšie diela z tohto autorovho „ružového obdobia“ patria *Ráno* (Ružový akt), *Stojaci ženský akt*, *Pieseň*, *Matka* (Stoja-

mandľové oči, v mladosti postihlo kruté ochorenie. Dostal infekciu a museli mu amputovať časť nohy (1911), s čím sa nikdy nevyrovnal, hoci skvelý umelec, charakterný a žičlivý človek vlastné trápenie najavo nedával. Statočne s nim bojoval po svojom – zo žiaľu, smútku, beznádeje sa „vyplakal“ na plátnach obrazov. Rezultátom je Galandove fascinujúce dielo, „na počudovanie nie smutné, clivé, ale povznášajúce, plné života a viery... Aby nás znovu a znovu presviedčal, že umenie dokáže robiť zázraky“ (Jozef Leikert).

Autorov ideovo-umelecký vývin nesie od samého začiatku prenikavé črty osobnostného myšlienkového aj výrazového konceptu. Charakteristické znaky jeho tvorby sa ešte viac prehlbili a vyhranili v tridsiatych rokoch. Ak sprvu Galandovi hrozilo, že svet bude vnímať len optikou trpkkej príchute svojho nešťastného osudu, nestalo sa tak.

Kľúčovým impulzom pre ďalšie umelecké smerovanie bol trojmesačný študijný pobyt v Paríži (1930). Po návrate z Francúzska dominujú v Galandovej tvorbe konštruktívne optimistické tóny, ktoré postupne vytlačujú expresívny pesimizmus jeho začiatkov. Vedno s blízkym priateľom a kolegom Ľudovítom Fullom vydávajú niekoľko čísel *Súkromných listov Fullu a Galandu* – vôbec prvý písaný manifest moderného slovenského výtvarného umenia. Deklarovali v ňom svoje avantgardné názory na kumšt, jeho spoločenskú funkciu a význam. Táto dvojica posunula úroveň domáceho umeleckého myslenia a tvorby „na stupeň schopný i najnáročnejšej medzinárodnej konfrontácie“.

V priebehu tridsiatych rokov sa popri účinkovaní na pedagogicky aj umelecky moderne orientovanej Škole umeleckých remesiel, kde vyučovala i jeho spriaznená duša Ľudovít Fulla, intenzívne venoval tvorbe. Zásadne prehodnocuje svoje výrazové prostriedky a možnosti, dovtedy budované hlavne na klasicizujúcej kresbovej línii a až sochársky cítenom plastickom tvare. K tomuto prehodnocovaniu dospel pod náporom experimentálnych výskumov v oblasti formy aj kompozície, vyvolaných tak osobnou potrebou, ako i silným tlakom vonkajších impulzov (najmä vývojom európskej maľby).

Zmienku si rozhodne zaslúži tiež umelcov manželka Mária, rodená Boudová, ktorú spoznal v Prahe. Sobáš s milovanou ženou i múzou (1932) mal evidentný vplyv aj na Galandovu tvorbu, čo ilustrujú napríklad obrazy zaľúbených ľudí maľované jasnejšími farbami. Medzi najkrajšie diela z tohto autorovho „ružového obdobia“ patria *Ráno* (Ružový akt), *Stojaci ženský akt*, *Pieseň*, *Matka* (Stoja-

ca), *Matka* (Sediaca)... Invenčný výtvarník zjavne prežíval radostné chvíle, mal pri sebe milujúcu bytosť, bol šťastný, očarený ženskou krásou, materstvom.

Popri témach ženy a materstva venoval Galanda na vrchole svojich tvorivých síl osobitnú pozornosť zbojníckej látke. Zmocnil sa jej na prvý pohľad jednoduchým spôsobom. Práve vďaka tejto jednoduchosť, ktorú možno presnejšie charakterizovať ako monumentalitu, mohla byť zobrazovaná tematika v dobových súvislostiach originálne a nanovo chápaná a interpretovaná (Zbojníci, Na horách, Smutní zbojníci a iné). Kontext s jánošíkovskou legendou je očividný, zároveň však látka „predstavuje významné ikonologické rozšírenie Galandovho umeleckého názoru, jeho umeleckej interpretácie a koncepcie sveta i ľudských vzťahov v ňom. Je významným obohatením nielen Galandovej obsahovej a kompozičnej výstavby obrazu, ale i celého dovtedajšieho umenia kompozície v slovenskom výtvarnom umení“ (Zita Kostrová). Napísané inak: autor dokázal bravúrne posunúť vnímanie zbojníckej tematiky z pozície jánošíkovskej legendy do univerzálnej línie vzájomných medziľudských filiacii. V širších významových koreláciách išlo tiež o vzťahy spoločenské, väzby človeka ku krajine, prostrediu a komunite, kde žije, kde sa cíti doma a dobre.

Okrem niekoľkých úspešných samostatných výstav sa tvorca zúčastnil na medzinárodnej prezentácii grafiky v Lubľane a Benátkach (1936), medzinárodnej expozícii v Moskve a svetovej výstave v Paríži, kde získal striebornú medailu za grafiku (1937). Žiaľ, viac už Mikuláš Galanda, ikonický protagonist moderného slovenského umenia, nestihol. Zomrel 5. júna 1938 v Bratislave vo veku 43 rokov. Pochovali ho v rodných Turčianskych Tepliciach, odkiaľ boli výtvarníckove telesné ostatky v roku 1978 prevezené na Národný cintorín v Martine.

Peter CABADAJ

Jadran (olej, 1935; v zbierkach SNG)

Monika Beňák:
**ROZPRÁVKY PRE
 AGÁTKU**

úryvok
 Signis, 2021
 Ilustrácie: Ivana Vargončíková

**5. kapitola
 Strom plný zázrakov**

Uprostred jednej veľkej zelenej lúky, ktorá bola plná kvetov, stál veľký starý strom. Bol už celý prašivý, ale i tak mal na svojej obrovskej korune veľa zelených listov a zopár červených jabĺk. Neboli to však len hocikaké jablká. Boli to zázračné jablká!

Jedného dňa prechádzala okolo líška. Mala lesklý ryšavý kožuch a bola veľmi rýchla. V ten deň svietilo slnko, tak si líška sadla pod strom, aby si oddýchla. Nesedela dlho a zrazu na ňu spadlo jedno červené jablko. Dlho neváhala a do jablčka sa zahryzla. Bolo šťavnaté a sladučké. Ako prehltna prvý kúsok, zrazu sa zmenila z líšky na dievča. Mala krásne ligotavé ryšavé vlasy, presne ako líšky kožúšok. Dievčina sa pobrala cez celú lúku do hlbokého lesa. Tam našla malú drevenú chatrč, do ktorej sa ukryla.

Na druhý deň sa na tej istej lúke zjavil mladý vlk. Už niekoľko dní nič nejedol, tak sa rozhodol dať si aspoň jablko. Veru, chutilo mu veľmi. Ale opäť sa splnilo kúzlo čarovného jablka a z vlka sa stal urastený, silný mládenec. Túlal sa on lesom, až ho čosi zaviedlo k chatrči, v ktorej bývala dievčina. Len čo ju uvidel a ona jeho, hneď sa do seba zalúbili a zostali v chatrči bývať spolu.

O pár dní sa na tej istej lúke, pri tom istom strome zjavil had. Bol to jedovatý had a nič dobré mu z očí nepozeralo. Ako sa tak plazil po konároch stromu, omotal sa okolo jedného červeného jablka, zahryzol doň svoje dlhé špicaté zuby a aj on sa premenil. Stal sa z neho chlap, ktorému z očí švihali blesky a nebolo na ňom nič dobré. Celý svoj hadí život bol len sám, a tak to bude aj v jeho ľudskom živote. Jeho cesta nevedla

k domčeku, kde žila dievčina s mladíkom, aby mohol byť tiež šťastný ako oni dvaja, ale na opačný koniec. Na miesta, kde ho nikto nechcel, lebo nikomu nič dobré neprial a všetkým by len bral. Jeho najväčším priateľom sa stala samota.

Dievčina s mladíkom túžili po dieťatku. Nech robili čo robili, roky ubiehali a ich domček bol stále prázdny.

„Čo keby sme išli poprosiť o pomoc zázračný strom?“ vraví dievčina svojmu milému. A tak sa spolu pobrali na lúku.

Strom tam stále stál, ale jablká z neho zmizli. Pokľakla si pred strom a poprosila ho o pomoc. Strom jej neodpovedal. Srdce sa jej išlo rozpoliť na dve časti od ziaľu. Odrazu zacítila na svojej krásnej tváričke jemný vánok. Vyrobila ho biela holubička, ktorá okolo nej preletela a pristála niekde v korune stromov. Dievčina na ňu nevidela, preto vstala a spolu s mládencom podišli bližšie k stromu.

Holubica sedela na najvyššom konári, kde bolo posledné červené jablko, no nikto okrem nej ho nevidel. Keď doň tŕkla svojím malým zobáčikom, stal sa posledný zázrak. Z mladučky holubice sa stalo malé dievčatko s kučeravými vláskami a modrými očami. Dievčatko padalo zo samého vrchu stromu dolu na zem, ale mládenec bol veľmi bystrý a šikovný. Priskočil a dievčatko zachránil.

Obaja vedeli, že tento malý zázrak z nebies patril im dvom. Bol to naozaj čarovný strom, na ktorom už ale nikdy žiadne červené jablká nerástli.

Nicol Hochholczerová:
**TÁTO IZBA
 SA NEDÁ ZJESŤ**

úryvok
 KK Bagala, 2021
 Napísanie a vydanie knihy podporil Fond na podporu umenia.

Rodičia ma zapísali na krúžok kreslenia. Sedím tam, žujem koniec ceruzky, akoby to bola izba, v slúchadlách mi hrá metal. Prosila som Silviu, aby sem chodila so mnou, ale ona nie. Sedím tam a nikoho nepoznám, a keď si vyťahujem slúchadlá z uší, počuť iba škrabanie ceruzky a tikanie hodín a štrnganie kľúčmi a kroky, to ste vy, pán učiteľ. Chodíte pomedzi nás, štrngáte zväzkom kľúčov a hovoríte čo to malo byť, kôň, to vyzerá ako potkan a to mal byť akože dom, táto čapatá škatuľa. Ja som nenakreslila nič, predo mnou prázdny papier, ceruzka, ktorá sa nedá zjesť, prechádzate okolo mňa, a to je čo, opriete sa o stôl, kľúče zaštrngajú, stena, poviem.

Potom vám začnem rozprávať o tomto: *krst som mala mesiac po narodení, ani vlasy mi ešte nerástli, ani zuby, a keď farár povedal pomodlime sa, stará mama plakala, lebo aj ja som si zložila ruky, čo, že odkiaľ to viem, pamätám si; aj to si pamätám, ako som sa skotúlala zo schodov, pozrite, tu mám jazvu; a pamätám si aj všetky rozprávky, ktoré som kedy videla, a pamätám si, ako som revala, keď sme sa nemohli ísť sánkovať, lebo snehu bolo rovnako málo ako dnes, a pamätám si, ako ma mama vyložila v tú istú zimu v kočiaku na dvor, aby som tam zaspala, a keď konečne začalo snežiť, úplne na mňa zabudla, až kým mi spod snehu netrčal iba nos a vtedy sa prestala pozeráť na sneh a hovoriť si, ako pekne padá, utekala po mňa. A nie, nepočula som to od mamy, mám jednoducho vynikajúcu pamäť, nič nezabudnem, a beda tomu,*

kto mi ublíži, lebo ja si všetko pamätám, a nepáči sa mi tá maďarská fráza, že to nie je vaša vina, iba na vás praskol bič, nenávidím ju, pretože ja si všetko pamätám, a ak na niekom prasknem bičom, tak kurva presne, a vy sa na tom smejete, ani ma nevyhrešíte, že som povedala slovo kurva, nepoviete ako to rozprávaš, mladá slečna.

(27. 5. 1935 –
16. 5. 1972)

PETER BALGHA

Čochvíľa uplynie 50 rokov od úmrtia prozaika, scenáristu, filmového a divadelného publicistu, dramaturga a vysokoškolského pedagóga Petra Balghu. V šesťdesiatych rokoch minulého storočia kľúčovo prispel k masovej televíznej propagácii hodnotných diel slovenskej i európskej umeleckej literatúry.

Keď mal desať rokov, koncom vojny (1945) ho aj s mamičkou deportovali ako Židov do koncentračného lágra v Terezíne. Matka, energická žena, pracovala ako zdravotníčka a pomáhala táborovým lekárom, čo v praxi značilo vzácné jedlo navyše – zásluhou stravných lístkov po mŕtvych, ktorých z taktických dôvodov hneď neohlasovali... Peter zas vďaka svojej výbornej znalosti nemčiny nemusel driať ako ostatné deti (nemeckí dôstojníci si ho vybrali za svojho poslíčka). „V skutočnosti si však prial tlačiť tie vozíky s kameňmi s ostatnými. Oficieros sa bál, videl, s akou ľahkosťou strieľali z revolvera, keď sa im niečo nepáčilo," spomína dcéra Michaela Vilikovská. Osud Tretej ríše sa v čase pobytu Balghovcov v koncentráku naplnil, oslobodenie bolo blízko a fašisti v maximálnej rýchlosti zahladzovali stopy po svojich zverstvách. Plynové komory a spaľovacie pece však stále bežali na plné obrátky a zdalo sa, že tragickému koncu neunikne ani jediný väzeň. A predsa to vždy konzekventným Nemcom nevyšlo. Peter s mamou sa totiž do posledného transportu nezmenstili... Radosť z prežitia zakrátko vystriedal smútok zo smrti otca, ktorý v koncentračnom tábore v Mauthausene toľko šťastia nemal. Mimo chodom, svoje otrasné zážitky z Terezína si Peter Balgha nechal pre seba. Família sa o nich dozvedela len z rozprávania jeho mamy.

Hneď po maturite na gymnáziu v rodnom Dolnom Kubíne študoval filmovú dramaturgiu a vedu na Filmovej fakulte AMU v Prahe (1953 – 1958). Od roku 1958 pracoval v Československej televízii v Bratislave; najprv ako dramaturg, neskôr

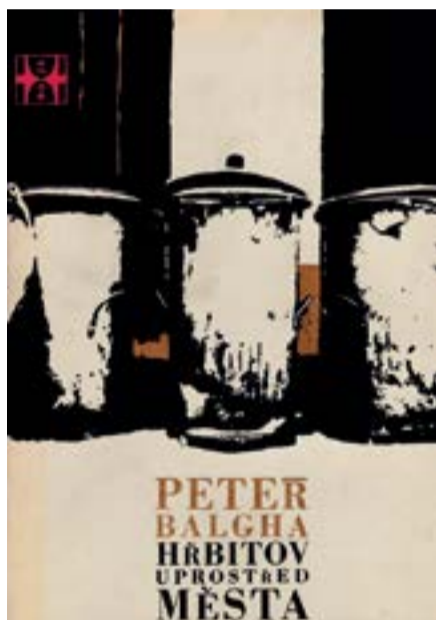
MLADÍ VO VEČNOSTI

vedúci Televíznej filmovej tvorby. Súčasne prednášal na Vysokej škole múzických umení.

Debutoval súborom krátkych próz *Dom pre živých* (1962), v ktorej okrem tematiky generačných konfliktov a problémov súčasníka rezonujú i traumatizujúce osudy ľudí (zväčša židovského vierovyznania) v priebehu druhej svetovej vojny. Táto zbierka poviedok vyšla pod názvom *Hřbitov uprostřed města* aj v českom jazyku (Mladá fronta, 1964). Kniha *Ticho, které si tu zanechal* (1964) pozostáva z dvoch noviel zrkadliacich bežné ľudské starosti i radosti. Uvedené diela reprezentujú dobovú poetiku takzvaných próz všedného dňa.

Literárnu tvorbu Petra Balghu charakterizuje uplatňovanie experimentálnych postupov filmového rozprávania – časté striedanie obrazov a situácií. Poetiku psychologického realizmu ozvláštnil napríklad aplikovaním krátkych dialógov, náznakmi s možnosťou nejednoznačnej psychologické a filozoficko-etické interpretácie detailu. Vo finálnom tvare išlo o novátorskú „dramatizovanú prózu“ s naliehavým humanistickým apelom a posolstvom. Pri hľadaní východísk z hraničných existenčných situácií tvorca preferoval morálno-etické riešenia.

Úvahy a publicistické texty o filme, divadle a umeleckej literatúre uverejňoval Balgha vo viacerých kultúrnych časopisoch (Mladá tvorba, Slovenské pohľady, Film a divadlo, Kultúrny život a iné). Ako obdivuhodne rozhladený dramaturg a energický muž s manažérskymi schopnosťami kardinálne prispel k vzniku nezábuduteľných televíznych inscenácií: Bednárovej Kolisky (1964), Troch gaštanových koní od M. Figguli (1966), Karvašových Siedmich svetel (1966), Švanterovej Dámy, Dostojevského Krotkej (všetky 1967), Andrejevej Balady o siedmich obesených (1968),

Maupassantových Sladkých hier minulého leta (1969)... Posledné tri spomenuté adaptácie získali tri roky po sebe Veľkú cenu na Medzinárodnom televíznom festivale v Monte Carlo!

Vlastnú scenáristickú tvorbu Petra Balghu reprezentujú televízne filmy a inscenácie nakrútené podľa literárnych a dramatických predlôh M. Krna (Vrátim sa živý, 1961), E. Trioletovej (Ruže na úver, 1963), M. Kukučina (Neprebudený, 1967), A. P. Čechova (Román o base, 1968), L. Laholu (Od štvrtka do zmŕtvychvstania, 1969) a iných domácich aj zahraničných autorov. Uvedieme tiež, že na VŠMU viedol silný ročník dramaturgov, v ktorom študovali Dušan Mitana, Dežo Ursiny, Jaro Filip či Juraj Lihosit.

Dňa 8. apríla 1968 bolo z podnetu redakcie denníka Smena zorganizované v Bratislave pamätné stretnutie mladej slovenskej inteligencie. Evidentne išlo o snahu generačne sa vyjadriť k prebiehajúcim demokratizačným zmenám v spoločnosti. Medzi účastníkmi tohto stretnutia nechýbali ani známi spisovatelia, umelci, vedci a ekonómovia (S. Barabáš, J. Blažková, Š. Drug, K. Földvári, M. Gáfrík, E. Grečner, A. Hykisch, J. Satinský, V. Štefko, P. Števec, D. Tatarka...). Počas búrlivej diskusie žiadal Balgha kodifikovať záruky, že sa nebudú opakovať skrvodlivosti z uplynulej éry. Okrem iného napríklad uviedol, že „tí, ktorí vytvárali alebo spoluvytvárali nedemokratické koncepcie nedávnej minulosti, ktorí aktívne vykonávali cenzúru aj inú škodlivú prax, nemali by mať právo preplávať do demokratickej budúcnosti a stáť v jej čele“. Kriticky reagoval tiež na skutočnosť, že neprišlo k potrebným zmenám v personálnom obsadení vedenia strany a štátu, a že pri mocenskom kormidle ostali tí istí ľudia. Logicky v tom videl potenciálny zdroj nebezpečenstva a rizik pre ďalšiu etapu obrodneho procesu a demokratického vývoja.

Zakrátko po brutálnej invázii spojeneckých armád Varšavskej zmluvy do Československa (21. 8. 1968) muselo byť každému triezvo uvažujúcemu človeku nad slnko jasné, čo bude nasledovať. Dubčekovskému „socializmu s ľudskou tvárou“ definitívne odzvonilo... Kruto si to odniesol aj Peter Balgha – muž s originálnym slovníkom, neodmysliteľnou briadkou a hlavne vyhranenými občianskymi i mravnými postojmi. „Strážcovia ideologickej čistoty“ mu zakázali publikovať, vyučovať (niektorí jeho študenti na znak protestu odmietli dokončiť školu pod iným vedúcim ročníka!), vyhodili ho zo zamestnania, vylúčili z komunistckej strany, zo Slovenského zväzu filmových a televíznych umelcov, Zväzu slovenských spisovateľov... Od roku 1970 žil poníženej, sklamaný a znechutený na invalidnom dôchodku v Bratislave.

Uznávaná filmová a literárna teoretička a vysokoškolská pedagogička Jelena Paštéková v súvislosti s ním trefne napísala: „Balghova obrovská energia sa sústredila, rozplynula a zúročila v práci pre druhých. Originálne autorské nápady odovzdával zadarmo v prospech hmlistého, verejnoprospešného cieľa. Dnešná spoločnosť by ho asi vnímala ako málo asertívneho exota, ktorý sa nedokázal presadiť ako svojbytný spisovateľ!“

Zomrel v dôsledku srdcovej poruchy vo veku 37 rokov. Tí, čo Petra Balghu poznali bližšie, sa ale zhodujú v názore, že skutočnou príčinou jeho smrti bolo niečo iné – normalizácia...

PETER CABADAJ

ROZPRÁVKA AJ O BYSTRICI

MARTIN KUBUŠ

Marcel Pálež: *Rozprávka písaná pod hviezdami*

Ilustrácie: Radoslava Hrabovská

Signis, 2021

RECENZIA

V najnovšej knihe spisovateľa a známeho rozhlasového redaktora Marcela Páleša (dnes už Bystričana, rodáka z Hnúšte), v jeho silnej prvotine na poli detskej literatúry *Rozprávka písaná pod hviezdami* si prídu na svoje deti i dospelí. Píšem z vlastnej skúsenosti.

Autor spracúva starý známy boj dobra so zlom na neošúchanom bystrickom bojovom poli, a to modernými prostriedkami. Pálež detského čitateľa na jednej strane podnecuje k budovaniu vzťahov a jednoty, no na druhej strane ho varuje, aby si dal pozor, s kým sa púšťa do reči. Táto téma je v dnešnej internetovej dobe veľmi aktuálna – na internete (ale aj inde) číha množstvo škodlivých živlov a opatrnosť Lesaninej mamy, ako vieme, nie je vôbec prehnaná. Práve vďaka jej rozvážnemu postoju musí hlavná postava, pomaly, ale isto pubertička Lesana (ktorá rada četuje a veľa „kokosuje“) načrtnúť pod povrch vecí a zistiť, kto presne je jej tajný internetový dopisovateľ. Práve vďaka tomuto poznaniu sa stane svedkyňou i priamou aktérkou nevšedných dobrodružstiev podobne, ako sa každý internetový nadšenec môže stať vďaka včasnému poznaniu skutočnej identity a úmyslov kamaráta na druhom konci neprehľadného internetového vedenia aktérom dobrého, a hlavne skutočného príbehu so šťastným koncom.

Nebudem prezrádzať, čo všetko sa v knižke udeje, ale oslovila ma technika vloženého naratív. Lesana sa zúčastňuje súťaže, v ktorej ide o to, kto prinesie do školy neznámu a čo najmenej ošúchanú rozprávku. Spolužiakom prečíta literárny výtvor, ktorý jej poskytol neznámy internetový kamarát a podnieť ich tvorivosť. Autor čerpá z vlastných skúseností z práce s detskými čitateľmi. Kiežby sa podobne tvorivých učiteľov a autorov našlo u nás čo najviac!

V rozhovore pre Orol tatranský č. 1/2022 sa na adresu knihy autor vyjadruje slovami: „Čitateľa; pozn. red./ *Nájdu v nej predovšetkým dobrodružstvo malej skupinky školákov a dospelých, ktorí sa spoja so sympatickými bytosťami z utajenej planétky Svetlontída. Svetlíci prinášajú na Zem a do celého príbehu veľa svetla, dobra, múdrosti a úsmevu – tu niekde azda možno nájsť aj spomínaný odkaz. Sú tu ale aj tí horší. Zlopíci na čele s ich nedobrym vodcom chcú ovládnuť nielen Zem... Príbeh je vsadený do skutočného bankskobystrického prostredia...“*

Ako Bystričan a lokálpatriot som sa potešil. V Pálešovej knihe sa spomínajú reálie ako Námestie SNP, jednotlivé bystrické sídliská, Mestský park či obľúbený Urpín, pod ktorým, ako sa zdá, v tesnom susedstve krytu CO, oproti obchodnému centru, sídli temné mocnosti, spomínaní Zlopíci, ktorí šíria temno a skúšajú odradiť milovníkov svet-

la od činu. Rozprávka má výrazný alegorický rozmer a zatiaľ čo sa detskému čitateľovi pri opise rozbehnú hrôzostrašné myšlienkové pochody o záhadnom urpinskom podzemí, dospelý sa azda nevyhne myšlienke, že autor sa pravdepodobne odvoláva na istú politickú stranu, šíriacu podivuhodné posolstvá z jednej zo stráni Urpína. Nazdávam sa, že slová na záver mi dávajú zapravdu: „A potom raz o tom všetkom ktosi napísal príbeh, ktorý vyzerá ako vymyslená rozprávka, no v skutočnosti vychádza z skutočného príbehu.“ Príbeh je teda nepochybne skutočný a skutočne pravdivé sú aj Pálešove filozofické tvrdenia, ktoré je reakciou na známe porekadlo „Čert nespí.“ Poznámenná: „Lebo tak ako nikdy nespí čert, tak by nemal spať ani anjel...“ Často stačí, aby dobro mlčalo, a zlo bez problémov vyhráva. Práve vzhľadom na filozofický i environmentálny rozmer diela by som Pálešovu novinku odporúčal deťom od desať rokov. Niektoré prvky inak prehľadnej dejovej línie sú na vnímanie predsa len dosť náročné – mám na mysli priam hororovú scénu v škole, v ktorej sa deti, učitelia a Svetlíci, obyvatelia Svetlontídy, nesmú do okien, kde číhajú prisluhovači zla, ani len pozrieť, aby nedali najavo strach; nastrojenú hračku s kamerou namiesto očí, ktorou dobrí sledujú skutky zlých; dynamit; temné podzemie či technické výdobytky ako rušičky či poletujúce drony.

Knižku dopĺňajú ilustrácie Radoslavy Hrabovskej, ktoré nás sprevádzajú celým príbehom a sprístupňujú miesta i udalosti v knižke spomínané.

Autor v čitateľovi vzbudzuje nádej, že dobré konanie sa oplatí, oplatí sa premýšľať, hľadať východiská a za žiadnu cenu netreba prepadať paralyzujúcej panike či nebudaj zúfalstvu. A v tom s ním treba súhlasiť!

celoštátna súťaž

MATIČNÁ ESEJ

k roku odkazu štúrovcov

